

bâsî ailesi ve onların idaresini tasvip edenler için kullanılmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarında başta G. van Vloten olmak üzere bazı âlimler, Emevîler devrinde Hâşimiye diye anılan ve imâmetin Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin büyük oğlu Ebû Hâşim'e geçtiğine inanan dinî ve siyasî bir fırkanın mevcut olduğunu tesbit etmiş ve bu fırkanın Ebû Hâşim'e nisbet edildiğini ileri sürmüşlerdir. Ebû Hâşim, Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i Dimaşk'ta ziyaret etmiş, halife ilim ve faziletlerinden dolayı kendisini takdir ettiğini söylemiş, ancak faaliyetlerinden endişe ederek yolda onu zehirletmişti. Öleceğini anlayan Ebû Hâşim yanındakilerden kendisini, Abbâsî taraftarlarının merkezi Humeyme'de bulunan amcazadesi Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a götürmelerini istemiş, amcazadesiyle buluşan Ebû Hâşim imâmetin kendisinden sonra Abbasoğulları'na geçmesini vasiyet etmişti (bk. EBÛ HÂŞİM, Abdullah b. Muhammed). Ebû Hâşim'in bu vasiyeti, ölümünden (sonra 98/716-17) imâmetin Ali evlâdından Abbasoğulları'na geçişinin bir delili olarak değerlendirilmiş, Abbâsî hâkimiyetini savunan Horasan Şîası (bk. RÂVEDİYYE) buna dayanarak harekete geçirilmiş, bundan dolayı Abbâsîler Hâşimiye ismiyle de anılmıştır.

İlk Abbâsî halifeleri Ebû'l-Abbâs es-Sefâh ile Ebû Ca'fer el-Mansûr, Kûfe'de irat ettikleri hutbelerinde ve hiç kimsenin kendisi kadar Hâşimî kanı taşımadığını ileri süren Muhammed b. Abdullah el-Mehdî ile yazışmalarında, halifelik konusunda yukarıda belirtilen Abbâsî iddialarını ortaya koymaya gayret etmişlerdir. Şîî-İmâmî müellif Nevbahtî, Halife Mehdi-Billâh'ın, hilâfetin Abbâsîler'e Muhammed b. Hanefiyye ve Ebû Hâşim'den geçtiği görüşünü reddederek ailenin meşruyet kaynağını Hz. Peygamber'in amcası ve meşrû vârisi olması sebebiyle Abbas b. Abdülmuttalib'e dayandırdığı şeklinde bir rivayet nakleder (*Fıraku's-Şî'a*, s. 43). Bu rivayetin, Abbâsî iddiasını zayıflatmak amacıyla İmâmîler tarafından yapılan propaganda sonucunda ortaya çıkmış olabileceği de ileri sürülmektedir (Watt, s. 47-48).

Tarih boyunca Benî Hâşim mensupları tarafından İdrîsîler (789-974), Zeydîler (864-928), Ressîler (897-1300), Fâtımîler (909-1171), Hammûdîler (1016-1058), Sa'dîler (1511-1659) ve Filâfîler (1631 [halen devam etmektedir]) gibi birçok hâ-

nedan kurulmuştur. IV. (X.) yüzyıldan 1343'e (1924) kadar Mekke'yi idare eden şeriflerle 1916-1925 yıllarında Hicaz'da, 1921-1958 yıllarında Irak'ta ve yine 1921'den günümüze kadar Ürdün'de hüküm süren Hâşimî krallıkları da Benî Hâşim'e mensup kişiler tarafından kurulan meşhur hânedanlardır (bk. HÂŞİMİLER).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Abdüssettâr), I, 96-147; Ma'mer b. Müsennâ, *Eyyâmü'l-'Arab kab-le'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, II, 515; İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 55-56, 86; IV, 11; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 14-91; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 53, 69, 144, 187, 188, 200, 360; Cähiz, *Fazlû Hâşim 'alâ 'Abdişems* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde), Beyrut 1987, s. 409-461; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), I, 112, 114, 126, 232, 247; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 117-143; Belâzürî, *Ensâb*, I, 64-67, 80, 102, 229, 590; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 241-253, 296-298; Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 39-40, 69; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, s. 29-30, 42-43; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 239-254; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 20-21; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü'l-Şâlibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Beyrut 1987, s. 23-565; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 14-72; Müeyyirî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 359-361; Kal-kaşendî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1991, s. 435; a.mlf., *Kalâ'idü'l-cümân* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s. 153-166; Makrîzî, *en-Nizâc ve'l-tehâşum fi mâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1988; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 319-320; G. van Vloten, *De Opkomst der Abbasiden in Chorasán*, Leiden 1890; a.mlf., *Emevî Devrinde Arab Hâkimiyeti: Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar* (trc. Mehmet S. Hatiboğlu), Ankara 1986, s. 53-58; B. Lewis, *The Origins of Ismailism*, Cambridge 1940, s. 28, 31; a.mlf., "Hâşimiyya", *EI*² (İng.), III, 265; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikrî'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 257-259; a.mlf., *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. M. Ramî Ayas - Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 11-15, 20-26, 36-38, 95, 99, 126-130, 145-148, 153; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 47-48; J. Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Parçaları* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1989, s. 151-152; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1991, III, 1207; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî Mücadelesi* (doktora tezi, 1991, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 48-58, 98-117, 125-135, 168-189; Abdullah Hurşid el-Berrî, *Kabâ'ilü'l-'Arab fi Mısr*, Kahire 1992, s. 111-115; Sadrüddîn Şerefüddîn, *Hâşim ve Ümeyye fi'l-câhiliyye*, Beyrut, ts., s. 49-276; M. G. S. Hodgson, "How did the Early Shi'a Become Sectarian", *JAOS*, LXXV (1955), s. 1-13; Abdülazîz ed-Dûrî, "Dav' cedid 'ale'da' ve'l-'Abbâsiyye", *Mecelletü Külliyyetü'l-âdâb*, II, Bağdad 1960, s. 66-67.

İBRAHİM SARIÇAM - MUSTAFA ÖZ

HÂŞİM b. ABDÜMENÂF (هاشم بن عبدمناف)

Ebû Nadle Hâşim b. Abdimenâf
b. Kusayy b. Kilâb el-Kureşî
(ö. 524 [?])

Hz. Muhammed'in büyük dedesi
ve Benî Hâşim'in atası.

Asıl adı Amr olup Mekke'de ktlığın hüküm sürdüğü bir yıl Suriye'den getirdiği ekmekleri kırarak et suyu ile çorba yapıp hacılara dağıttığı için "Hâşim" (kıran, ufaltan) lakabıyla meşhur olmuştur. Kureys kabilesi adına Sâsânîler, Himyerîler, Habeşîler ve diğer bazı devlet ve kabilelerle ticarî ve diplomatik ilişkiler kuran Hâşim, Bizans İmparatoru I. Leon ve Gassânî melikiyle anlaşarak ülkelerine Kureysîliler'in serbestçe ticarî seyahat yapabilmelerini sağladı. Böylece Kureys'in Mekke ve çevresiyle sınırlı olan ticarî ilişkileri daha geniş bir boyut kazandı. Kureys'in kış ve yaz olmak üzere yılda iki defa ticarî seyahat yapmasını gelenek haline getiren Hâşim kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya kadar giderek ticaret yapardı. Hâşim, Habeşistan'da da serbestçe ticaret yapabilmeleri için Necâşî'ye bir mektup gönderdi ve kervan yolu üzerinde yaşayan kabilelerle ticarî antlaşmalar yaptı. Kureysîliler bu kabilelere ait malları Bizans topraklarına götürüp satacaklar, parasını masraf almadan kendilerine teslim edecekler, onlar da Kureys kervanlarının yol emniyetini sağlayacaklardı.

Hâşim Mutayyebîn ittifakının lideri idi. Mutayyebîn ile Ahlâf (Leakatü'd-dem) arasındaki çekişmenin ardından Kureys ailesi içinde barış sağlanınca rifâde* ve sikkâye* görevlerini de üstlendi; hac ibadetiyle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Hacıların ve Kureys kabilesinin su ihtiyacını karşılamak üzere Mekke'de Bezr ve Sicille adlı iki büyük kuyu kazdırdı. Dedesi Kusayy'ın yaptığı gibi hac mevsiminde Mekke'deki kuyulardan develerle su taşıtarak zemzemin çıktığı mevkide bulunan deriden yapılmış havuza doldurur ve hacıların su ihtiyacını karşılardı. Hâşim bu faaliyetleriyle, hem kendi kabilesi hem de Arabistan'daki diğer kabileler ve komşu devletlerin hükümdarları nezdinde itibar kazandı. Kardeşi Abdüşems'in oğlu Ümeyye, Hâşim'in nüfuzunu kıskanarak onu münâfereye (nesep, şan ve şeref konusunda övünme) davet etti. Yenilen Ümeyye, önceden kararlaştırılan şartlara göre elli deve vermek ve on yıl müddetle Dimaşk'ta ikamet etmek zorunda kaldı. Şarkiyatçıların, Emevîler'e Hâşimîler ara-

sındaki mücadelenin ilk safhasını teşkil eden bu hadiseyle ilgili rivayetlerin sonradan uydurulmuş olduğunu iddia etmeleri (Caetani, I, 263) rivayetleri topyekûn reddetme gibi yanlış bir anlayışın sonucudur.

Hâşim ile Abdüşems'in ikiz olduklarına, birbirine bitişik olarak dünyaya geldiklerine ve aralarının ancak bir kılıçla ayrılabilmesine dair rivayetler büyük bir ihtimalle doğru değildir. Onun yirmi veya yirmi beş yaşlarında iken öldüğüne dair haberler de ihtiyatla karşılanmalıdır.

Hâşim, ticarî bir seyahat için Suriye'ye giderken Yesrib'de (Medine) Neccârîğulları'ndan Amr b. Zeyd b. Lebîd'in misafiri oldu ve hem babasının hem de kendisinin dostu olan Amr'ın kızı Selmâ ile evlendi. Bu evlilikten Hz. Muhammed'in dedesi Şeybe (Abdûlmuttalib) dünyaya geldi. Selmâ, hamile kaldığı takdirde doğumun kendi ailesinin yanında olmasını nikâh esnasında şart koştuğu için çocuğunu Yesrib'de doğurdu (Belâzûrî, I, 64). Hâşim, karısını Yesrib'de bırakıp ticaret maksadıyla Suriye'ye giderken Gazze'de öldü ve oraya defnedildi. Oğlu Abdûlmuttalib sekiz yaşına kadar Medine'de kaldıktan sonra amcası Muttalib tarafından Mekke'ye getirildi. Hâşim'in Abdûlmuttalib dışında üç oğlu ve beş kızı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Abdüssettâr), I, 91-93; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 136-137; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, I, 75-81; İbn Habîb, *el-Münevver*, bk. İndeks; a.mlf., *el-Muhabber*, s. 33-34, 162-164; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), I, 111-113, 194-195; II, 109; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 71, 117; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 60-61, 63-64; Müberrred, *el-Kâmil* (nşr. Zekî Mübârek v.dğr.), Kahire 1927, I, 215-217; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 241-244; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1088-1091; Mâverîdî, *A'lâmü'n-nübüvve* (nşr. M. el-Mu'tasim-Billâh), Beyrut 1407/1987, s. 252-253; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 14-15; Bekrî, *Mu'cem*, I, 235; II, 997; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 33-38; Makrîzî, *en-Nizâ' ve't-tehâşum fî mâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim* (nşr. Hüseyin Mün'is), Kahire 1988, s. 7-8; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bülûğu'l-ereb*, I, 307-308, 321-323; III, 385-386; Mevlânâ Şibîlî, *Asr-ı Saâdet* (trc. Ömer Rıza), İstanbul 1346/1921, s. 183-184; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, I, 256, 263; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 402; IV, 20, 60-74, 82, 89, 100, 481, 580, 584, 591, 636; V, 82-85; VII, 301-303; IX, 439-440, ayrıca bk. İndeks; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 36, 304, 318, 360; a.mlf., "el-İlâf veya İslâm'dan Önce Mekke'nin İktisâdî-Diplomatik Münasebetleri" (trc. İsmail Cerrahoğlu), *AÜİFD*, IX (1961), s. 213-222; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî Mücadelesi: İslâm Öncesinden Muaviye Devrinin Sonuna Kadar* (doktora tezi, 1991, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 37-51, 65-70; Fr. Buhl, "Hâşim", *IA*, V/1, s. 350-351; G. Levi Della Vida, "Ümeyyeh", a.e., XIII, 99-100; W. Montgomery Watt, "Hashim b. 'Abd Manâf", *EP* (İng.), III, 260.

İBRAHİM SARIÇAM

HÂŞİM BABA

(ö. 1197/1783)

Celvetiyye tarikatının
Hâşimiyye kolunun kurucusu.

1130 (1718) yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu. Üsküdar İnadiye'de Tavâşî Hasanağa mahallesinde bulunan Bandırmalizâde Tekkesi'nin şeyhi Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin oğludur. Adı *Sicill-i Os-mânî* (IV, 624) ve *Hâtîmetü'l-eş'âr*'da (s. 51) Mehmed Hâşim olarak geçmekteyse de eserlerinde kendisinin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre doğrusu Mustafa Hâşim'dir (*Vâridât-ı Mensûre ve Divan*, vr. 1^b). Mustafa Hâşim Celvetî âdâb ve erkânını öğrenerek büyüdü, ancak daha sonra Bektaşîliğe meyledip Mısır Kasrûlayn'daki Kaygusuz Abdal Bektaşî Tekkesi şeyhi Hasan Baba'ya (ö. 1170/1756) intisap etti. Hasan Baba'nın kabrinin Bandırmalizâde Tekkesi'nin avlusunda bulunmasına bakılırsa bu yakınlığın ileri derecede olduğu anlaşılır. Hâşim Baba, Bektaşîlik muhabbetiyle Hacıbektaş'ta bulunan Bektaşî Âsitânesi'ne gidip dört yıl kadar orada ikamet etmiş ve Dimetokalı Seyyid Kara Ali Baba'nın postnişinliği zamanında bir ara dedebabalık yapmışsa da Bektaşîler'in bir kısmı onun şeyhliğine karşı çıkmıştır. Soyunun Mûsâ el-Kâzım neslinden geldiği rivayetinin (İs-met, s. 484) Bektaşîlik tavrıyla ilgisi incelenmeye değer bir konudur. *Vâridât*'ında Mervân'ı mel'un sayan (vr. 7^{a-b}), on iki imam anlayışını benimseydiğini hissettiren (vr. 12^a) ve Hz. Ali'den "ceddim" diye bahseden (vr. 30^a) Hâşim Baba, divanının sonunda Safiyyüddîn-i Erdebîlî vasıtasıyla Hz. Ali soyundan geldiğini belirtir. Et-rafında bir kısım Bektaşîler'in bulunması ve İstanbul'da Bektaşîler'in dedebabalık makamına vekâlet etmesi bu tarikatla ilgisinin derinliğini ortaya koymaktadır.

Babası Yûsuf Nizâmeddin Efendi yedi defa hacca gitmiş, hadis ilmini öğrenmek üzere üç yıl Medine'de kalmış, büyük kardeşi Hâmid Efendi de bir yıl Medine'de ikamet ettikten sonra Suriye ve Mısır'da birçok âlimle görüşmüş, dönüşte Bandırma'ya yerleşmişti. Hâşim Baba da gençliğinde ailedeki bu seyahat ve ilim merakıyla Anadolu, Mısır ve Arap ülkelerini dolaşmış olmalıdır.

Melâmîmeşrep bir sûfî olarak bilinen Hâşim Baba'nın bazı Melâmîler'ce kutup diye tanındığı rivayet edilirse de bu doğ-

ru değildir. *Vâridât*'ında cefr ilmi ve ebced hesabıyla geleceğe ait bazı bilgiler veren Hâşim Baba çok yönlü şahsiyeti sebebiyle bir yerde karar kılmamış ve her grup tarafından genellikle dışlanmış. Bu yüzden ne Bektaşîler'e Bektaşîliği'ni ne de Celvetîler'e Celvetîliği'ni kabul ettirebilmiştir. Nitekim hayatının yarısına yakın kısmını irşad ve tarikat hizmetiyle geçirmesine rağmen Celvetiyye'nin merkezi Hüdâyî Dergâhı'na getirilen cenazesi o sırada postnişin olan Büyük Rûşen Efendi tarafından içeri alınmamış, cenaze namazı dergâhın alt kapısında Cennet Efendi hazîresi önünde kılınabilmiştir. Hâşim Baba'ya ve bağlılarına karşı diğer tekke mensuplarının da mesafeli bir tavır içinde olduğu, hatta Nasûhî Dergâhı müntesiplerinin onun tekkesinin civarından geçmeyi bile pek hoş karşılamadıkları rivayet edilmektedir (Hüseyin Vas-sâf, III, 65).

Hâşim Baba'nın Celvetî âsitânesi şeyhlerince dışlanması üzerine vefatından sonra mensupları kendisine Hâşimiyye adlı bir tarikat nisbet etmişlerdir. Meşihatında bulunduğu Bandırmalizâde Tekkesi bu tarikatın âsitânesi olarak faaliyet göstermiştir. Tekkesinin avlusunda bulunan kabri yol genişletilmesi sırasında kaldırılarak yerine parmaklıklı bir kabir yapılmış, üzerine de yeni harflerle "Üsküdarlı Hâşim Baba" levhası asılmıştır.

Eserleri. 1. *Divan*. 1252 (1836) yılında yanlışlarla dolu olarak basılan divanın çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3517, Hüsrev Paşa, nr. 568; İÜ Ktp., TY, nr. 333, 3518; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 393). İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 24.351) fotokopi nüshanın başında *Vâridât* da bulunmaktadır. Şiirlerin mürettep divanlardan farklı biçimde sıralandığı bu nüshada üç na't, dört mersiye, yirmi kaside, bir tevhid, bir methiye, üç muhammes, bir müseddes, bir müseddes münâcât, bir tahmis, 126 gazel, bir tarih, on kıta, otuz müfred yer almaktadır (divanın diğer nüshaları için bk. *TYDK*, III, 843-849). 2. *Vâridât*. Melâmete dair bazı risâleleriyle çeşitli zamanlarda kendisine vâki olan tecellîleri anlattığı, cefr ilmi ve ebced hesabıyla geleceğe ait bir takım bilgiler verdiği mensur bir eserdir (İÜ Ktp., TY, nr. 3518; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3299, 3345, 3910/1). Eserin çoğu nüshaları divan ile